

Csalog Zsolt

HOGYAN KELL
FORRADALMAT CSINÁLNI?

HELTAI GYÖRGY
portréja

*Az író hagyatékából sajtó alá rendezte,
a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta*

SOLTÉSZ MÁRTON

Lektorálta

ZINNER TIBOR

*Heltai György örököseit a kézirat lezárultáig minden
erőfeszítésünk ellenére nem sikerült megtalálnunk.
Jogdíjukat egy elkülönített számlán gyűjtjük mindaddig,
amíg nem sikerül velük felvenni a kapcsolatot.*

© Csalog Zsolt örökösei, 2018

© Heltai György örökösei, 2018

© Soltész Márton, 2018

Végig sűrű ködben tapogatódzva próbáltam felfogni ennek az egész gubancnak az értelmét és a természetét, vagy próbáltam volna megérteni legalább a kis részlet-összefüggéseket – minden számottevő eredmény nélkül. Csak évek múlva kezdett valamennyire összeállni a mozaik. Máig már sok minden megjelent, dokumentumok, memoárok, ma már lényegesen többet tudunk, de még ma is akadnak újabb és újabb szilánkok, amelyeket igyekszem a helyükre illeszteni, mert a kép ma sem teljesen összefüggő még. Nem a Rajk-per politikai INDÍTÉKAI kérdésesek, a dolognak ez a része viszonylag világos, csak a történet konkrét lefolyása. De azért a főbb vonalakat ma már ebben a vonatkozásban is fel tudjuk rajzolni.

Volt nekünk a Külügyben egy ifjú kommunistánknak, Száll Jóska. Akit valamikor '46-ban kiküldtünk Svájcba – és '48-ban onnan küldött Jóska egy jelentést. Nem

⁷⁴ Szász, 1963; 1989.

nekünk! Hanem az ávónak. Hogy ő az ellenállási mozgalom svájci szálait nyomozgatva nyomára jutott egy érdekes adatnak: a háború alatti svájci magyar emigráció jó kapcsolatot tartott fenn az amerikai hírszerzéssel, és személy szerint Allan Dullesszal. Szőnyi volt a svájci magyar csoport vezetője, és az ő utazásait Dulles fizette, de ezen túl is komoly összegeket juttatott a Svájcban szervezkedő magyar kommunistáknak – akik el voltak vágva Magyarországtól, és így persze semmi pénzük nem volt.

Péter Gábort nagyon meglepte ez az adat – ezt Décsitől tudom. Mert az még mondjuk rendben lenne, hogy Dulles is támogatta Szőnyiékét – de miért nem szerepel ez a momentum a Szőnyi életrajzában? Szóval le akarta tagadni Szőnyi az amerikai kémiszolgálattól kapott pénzt?! És Rákosi is „meg volt döbbenve”: hát Szőnyi a Káderosztály vezetője, a párt ötödik legfontosabb embere, ez nem játék! Tessék feltárni az ügy minden részletét, és tessék felelősségre vonni Szőnyit!

Szőnyit bevitték – és ráhajtottak: sorolja fel, hogy kik voltak még benne a buliban. Neveket, neveket, NEVEKET mondjon, MINDENKIT! És akkor Szőnyi nekiült, és leírt egy meglehetősen terjedelmes névsort – KÉT-SZÁZVALAHÁNY nevet! Tessék, ezek voltak a bűntársaim!⁷⁵

⁷⁵ A korabeli kihallgatási jegyzőkönyv szerint Szőnyi – a súlyos fizikai bántalmazások hatására – következetlenül beszélt, maga is belezavarodott a kikényszerített történetbe, de nem írt névlistát (HAJDU, 1993; ZINER, 2013–2014, I, 288–290, 303). Décsi Gyula ellenben, 1953-ban – immáron lefogatása után – írt egy hosszabb listát a Rajk–Brankov-ügyben közreműködött ügyvédekről, ügyészekről és bírákról, minek következtében el is bocsátottak több mint kétszáz személyt az Igazságügy köteteléből. Heltai valószínűleg ez utóbbi esetet „olvasta bele” utólag Szőnyi sorstörténetébe.

Talán úgy gondolta, hogy egy EKKORA névsor nevetségessé teszi a vádat? Hát ha odairja RAJK nevét, odairja PÁLFFY nevét, meg még melléjük mindenkit, aki csak él és mozog a pártban, ezt csak nem fogják elhinni! Nyilván így majd röhejbe fullad az egész, és mindenestül elejtik ezt a mondvacsínált ügyet! Valószínűleg azt akarta elérni Szőnyi, hogy egy szavát se higgyék!

Ez Décsi verziója. És akkor most nemrég: Pesten valaki előásta a pártlevéltárból a Szőnyi '45-ös önéletrajzát, és BENNE VAN, hogy Svájcban kapcsolatban volt Dullesszal – Szóval, a jóisten se ismeri itt ki magát. Eszerint lehet, hogy Péter Gábor szándékosan hazudta, hogy Szőnyi letagadta volna Dullest? Miért ne: Péter Gábor nem nagyon szerethette Szőnyit, mert Szőnyi nem volt egy ávós típus! Szőnyi egy elég merev kommunista volt, de közben azért egy nyugati gondolkodású ember. Az ilyen Péter Gábor-i stiklik, hogy ha valakinek nem tetszik a füle állása, akkor azt likvidáljuk, nagyon távol álltak Szőnyitől, ilyesmikbe ő biztos, hogy nem ment bele – lehet, hogy épp emiatt volt útban Péter Gábornak? Csak találgatok. Mert aki a Péter Gábor természetrajzán képes eligazodni, az ember legyen a talpán!

Péter Gábor megkapta a listát – és Décsi szerint ő is elszörnyedt. Felhozatta a pincéből Szőnyit:

– Most mondd meg, hogy MI IGAZ ebből a névsorból. Hogy kik azok, akik VALÓBAN be voltak szervezve, és kik azok, akiket csak te találtál ki. Van rá két órád, gondolkodj! De ŐSZINTE választ akarok, mert ÚGY megveretlek, hogy – –

Szőnyit levitték, néhány óra múlva visszahozták, –

– Nos?

– Semmi nem igaz. Egy név sem igaz!

– Most akkor megveretlek. Mert ne játssz itt velem! Olyan nincs, hogy SENKI nem volt beszervezve, hogy SEMMI nem igaz!

Szőnyit megverték, aztán asztalhoz ültették, kapott megint papírt, tollat – és leírta megint az előző listát, vagy HÁROMSZÁZ nevet – –

Akkoriban volt Prágában egy párttalálkozó, Budapestről Farkas utazott ki, meg Szücs Ernő – meg ott volt Moszkvából Belkin is, a szovjet elhárítás kelet-európai részlegének a parancsnoka.⁷⁶ Farkasék részletesen tájékoztatták Belkint a „Szőnyi-vallomásról”, –

– Hát ez NAGYON érdekes, ez egy IGEN KOMOLY horderejű ügy! – mondta Belkin.

De ő akkor még nem volt benne a játszmában. Hanem kevéssel ezután Rákosi írt Sztálinnak, és kérte, hogy küldjenek egy komoly embert az NKVD-től, mert ez az új kémügy annyira kiterjedt és olyan súlyos, hogy ez már túlmegy a magyar párt kompetenciáján – és erre küldték Belkint Budapestre.

Valamikor június közepén érkezett Belkin, szétnézett, tájékozódott – de kezdettől fogva elég szkeptikus volt. Leült az ávó vezérkarával, Péter Gábor, Décsi, Szücs, meg még egypár ember volt jelen, –

– És maguk mennyit hisznek el ebből az egészből?

És akkor ott totózgattak. Volt, aki úgy vélte, hogy esetleg a névsor 70 százaléka, 80 százaléka reális – és volt, aki azt mondta: TALÁN ha a 10 százaléka – –

– Igen, hát nekem is kétségeim vannak – azt mondja Belkin. – De hát én nem ismerem ezeket az embereket, még nem tudok hozzászólni. Ki kell nyomozni mindent, lássunk neki!

⁷⁶ 1949. május 25. és 29. között zajlott Prágában a CSKP IX. kongresszusa. Lásd még ZINNER, 2013–2014, I, 283, ill. 306–310.

És nekiláttak. Persze az ávó már addigra kialakult módszereivel. A nyomozóapparátus embereit már egyáltalán nem az a kérdés gyötörte, hogy mi igaz a vádakból és mi nem, hanem hát itt egy lista, meg itt egy vád, be kell BIZONYÍTANI a feltevéseket, hajrá! Úgy-hogy az eredeti névsorral folytatták a munkát. Sőt, az eredeti lista még egyre csak nőtt! Mert menet közben Péter Gábor is hozzátett néhány nevet, az egyéni ellen-szenvei alapján – de még többet Rákosi! Rákosi még jó kiadósan megtoldotta a Szőnyi névsorát! A Központi Vezetőségtől egyre csak érkeztek az újabb és újabb ki-egészítések a listához!

Olyannyira, hogy Belkin szemében már tényleg kezdte hitelét veszíteni az egész ügy. Hangot is adott a kételyeinek. Mire persze a Péter Gábor is sürgősen csatlakozott: nem, hát ENNYI név, ez semmiképp nem lehet igaz! Meg Décsi is, Szücs Ernő is. Nyilvánvaló: Rákosi megőrült, ki akarja irtani a pártot!

Na jó, de mit lehet itt tenni?

– Hát, talán egyet lehet – azt mondja Belkin. – Írjanak egy levelet Sztálinnak. Készítsék el, holnap elvi-szem Moszkvába!

Elkészült a levél. Szücs Ernő és Décsi Gyula írta. És – igen! – Péter Gábor is, ők hárman írták alá.⁷⁷ Arról szólt, hogy ami most Magyarországon történik, az egy-szerűen Rákosi magánjátzmája, és hogy a kilátás tel-jesen ijesztő: Rákosi a legjobb úton van, hogy fizikai-lag megsemmisítse a pártot. Hát ha itt most minden megbízható kádert lemészárolnak, akkor nincs tovább!

⁷⁷ A levelet Belkin utasítására Szücs Ernő írta, majd aláírta az oroszul nem tudó Péter Gáborral – Décsi mindössze elmesélhette az esetet Hel-tainak. (Lásd FARKAS, 1990, 214–216; ZINNER, 2013–2014, I, 433–434; MÜLLER, 2017, 154–155.)

Belkin elvitte a levelet – de Rákosi valahogy szagot kapott, és ő is rögtön elutazott Moszkvába.⁷⁸ És rendkívüli kihallgatást kért Sztálintól, és Sztálin azonnal fogadta. Belkin szépen várt a sorára – hát neki be kellett tartania a szolgálati utat! –, és csak két nappal Rákosi után jutott be Sztálinhoz. Amikor már kész helyzetet talált.

– Maga csak csinálja szépen Budapesten azt, amit Rákosi mond! – ezzel fogadta Sztálin. – Maga most Rákosi alá van rendelve, hallgasson mindenben rá!

Belkin nem volt kezdő, pontosan tudta, hogy ha vitatkozni próbál, ő is a kémbanda népes soraiban találhatja magát – visszament Budapestre, és jobb meggyőződése ellenére csinálta, „amit Rákosi mond”.

Rákosi még a Décsiék levelét is megkapta – ez talán Abakumov magánakciója volt? Vagy Sztálin utasította Abakumovot? Nem tudom, senki sem tudja. De Rákosi eltette Péter Gáborék levelét emlékebe. És nem felejtette el. ’52-ben jöttek az antiszemita orvospercek, és akkor Rákosi elérkezettnek látta az időt, hogy megszabaduljon Péter Gábortól. Cionizmus vádjával lecsukatta Pétert. És Décsit is, aki pedig akkor már nem is volt az ávón. Kérdeztem aztán Décsit, hogy a csudába került bele ebbe ő is, –

– Mi közöd volt neked a zsidóperhez? Hiszen te nem is vagy zsidó!

– Semmi köze nem volt ennek a zsidósághoz! A levél miatt kerültünk be.⁷⁹

⁷⁸ Valójában mind a mai napig nem tudjuk pontosan, hogy hol került sor az ominózus Rákosi–Sztálin-találkozóra.

⁷⁹ Müller Rolf 2017-es könyve szerint Péter Gábor fixa ideája volt, hogy azért került börtönbe, mert Berija visszaküldte az általa aláírt feljelentő levelet Rákosinak (MÜLLER, 2017, 190). Gerő Ernő cáfolta ezt

Az ő börtönük már sokkal elviselhetőbb volt, mint a miénk, nem kínozták őket, a kosztjuk is ehetőbb volt, havonta kaptak beszélőt is, és ráadásul ki-ki maga választhatta meg a zárkatársát, ami óriási szó – de Décsinek pechje volt: Péter Gábor őt kérte zárkatársnak, és ő nem tiltakozhatott, összezárták őket, Décsi kutyául szenvedett, –

– RRÉmes zárkatárs volt a Péter! – nem részletezte, hogy miért, de hát ezt ismerem: a primitív ember általában elviselhetetlen zárkatárs, nyugös és önző.

Szóval össze voltak kasztnizva – és akkor persze előjött a kérdés, hogy ugyan miért is vannak ők börtönben. És hónapok közös fejtörésével arra jutottak, hogy semmi másért, mint a levél miatt, amelyet még a Rajk-ügy nyomozásának idején hármásban írtak Sztálinnak.

Ennek a levélhistóriának óriási folklórja van, találkoztam egészen más változatokkal is – például olyanal, hogy a Szücs Ernő egyedül írta volna a levelet, a saját szakállára. De erről szó sincs. Szücs Ernőt valóban agyonverték az ávón, még Péter Gábor idejében, kevéssel a Rajk-per után – de nem a levél miatt, vagy nem KÖZVETLENÜL azért. Szücs NKVD-s volt. Valamilyen afférja támadt egy orosz NKVD-s tábornokkal – és persze ő húzta a rövidebbet. Ürügyül használták fel, hogy Szücs Ernőnek volt egy fivére,⁸⁰ aki előzőleg Angliában élt, és valami jelentéktelen, házmesterszintű szakszervezeti funkciót is betöltött Londonban – hát

a koncepciót (lásd ZINNER, 2013–2014, II, 387). Zinner Tibornak Péter utóbbi rendre Molotovot tette felelőssé a vele folytatott beszélgetések során, miként Décsinek is közös cellájukban.

⁸⁰ Szücs Miklós.

világos, hogy akkor csakis angol kém lehet! Lecsukták Szücs Miklóst, ott ült az Andrássy úton, ha nem is a pincében, mert egy viszonylag normális szobában tartották fogva – micsoda, hogy nem a pincébe csukták Szücs Miklóst, luxus-zárkát kapott?! mert Szücs Ernő nyilván kedvezni akart a kém öccsének! –, hát akkor egyértelmű, hogy a Szücs Ernő is angol ügynök! Décsi próbálta magyarázni, hogy szerinte azért kapott a Szücs Miklós jobb zárkát, mert hát képtelen helyzet lett volna, hogy a bátyja ott trónol ugyanabban az épületben egy hatalmas, gyönyörű irodában, az öcs meg a pincében, és hogy Miklós különben is egy beteg ember, meg hogy a „luxus-zárkát” nem is Ernő intézte el neki – de hát ez falra hányt borsó volt, úgyhogy agyonverték mind a kettőt, Miklóst is, Ernőt is.

Egyébként pedig nem kell a Szücs Ernőt idealizálni. NKVD-s volt, de vastagon, és a moszkvai magyar emigrációban veszett híre volt a Szücs Ernőnek, mert kulcsszerepet vitt a sztálini tisztogatásokban, egész sor magyar kommunista eltüntetése az ő keze műve volt. Jól emlékszem: elég későn jött haza Szücs Moszkvából, tán valamikor '46-ban, Lányi Saska akkor már itthon volt, és amikor híre járt, hogy megérkezett a Szücs Ernő, Saska – SASKA!, aki a végtelenségig naiv volt, szent hívő, és a legméltatlanabbak iránt is tele szeretettel! –, Saska szabályosan kétségbeesett, valósággal elvesztette a fejét:

– Jaj-jaj-jaj, megjött a Szücs Ernő, itt van Pesten a Szücs Ernő! Mindennek vége!! Kezdődik itt is a rémdráma!!

De hát ki tud eligazodni ezeken a sötét, paranoid lelkeken? EZ a Szücs Ernő, meg AZ a Péter Gábor ült le a Décsivel, hogy levelet írjanak Sztálinnak –

Décsi Gyula, a barátom – hát ő csapdába esett: az ő irodájából már csak a pincezárkába vezetett út. Nem mondhatta, hogy ő ezt nem csinálja tovább! ABBA-HAGYNI ezt nem lehetett! De amit lehetett, azt azért ő megpróbálta, tanúsíthatom, hogy megpróbálta. Tönkrement ember ő is. Pár éve sikerült vele találkoznom idekint – kezet szorítottunk.

– Többet nem tudtam tenni – azt mondja –, mint hogy figyelmeztettelek.

– Tudom – mondom. – És köszönöm.

Nagyon megrázta a találkozásunk – sírt.

Faggattam aztán, mert ellenállhatatlanul érdekel ez az egész – hát a Nagy Rejtély! –, hogy hogy is volt ez, miképpen jutottak a dolgok odáig, hogy ő lett az én kihallgatóm, –

– Nem lehet megállni – azt mondja –, nincs rá mód. Ha megtagadom, velem is végeznek. Van persze egy olyan lehetőség, hogy az ember MAGÁVAL végez; de ehhez meg nem volt elég erőm – –

Mert a Pál Ákos, Décsi jó barátja ezt tette. Azt hiszem, annak idején még ő vitte be Gyulát az ávóra⁸¹ – aztán valamikor a Rajkék kivégzése körüli napokban főbe lőtte magát.

– Meg volt még akkor az, hogy megjátsszam: „alkalmatlan” vagyok. Mesterkedni lehetett: ha nem felelek meg, talán elküldenek, kirúgnak, vagy átpasszolnak máshová. Aztán valahogy sikerült – –

Végül ez jött be Décsinek, így tudott lelépni, áthelyezték az Igazságügy-minisztériumba. Nem úszta meg így sem, ott is utolérték, lecsukták – –

Nagy férfizokogás – –

⁸¹ Valójában Fehér Lajos.

– Neked most el tudom mondani – De Pálffy Gyuri-
nak nem mondhatom már el –
A legjobb barátja volt Pálffy – –

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben,
a nyomda alapításának 136. esztendejében, 2018-ban
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja
Felelős vezető: Erdős Tamás vezérigazgató
Telefon: 66/887-400
<http://www.gyomaikner.hu>
E-mail: knernyomda@gyomaikner.hu